

cedit de actibus externis per accidens occultis, de quibus fatemur esse posse materiam legis humanæ, et per illam prohiberi, ut probant rationes factæ, et recte docent auctores allegati, et Palud. 4, dist. 17, q. 2; Navar. de Pœnit. dist. 5, in princ. n. 27, ubi alios in eandem sententiam refert. Allegat autem D. Thomam quodlib. 4, art. 12, significantem peccatum occultum etiam externum non cadere sub humanam jurisdictionem: sed divus Thomas non negat simpliciter cadere sub jurisdictionem hominis, sed solum quoad actum judicandi de illo inquirendo, vel alio simili modo, quia hic actus supponit notitiam aliquam humanam tanquam fundamentum inquisitionis et iudicii: secus vero est de actibus jurisdictionis, qui per sententiam generalem et per leges exerceri possunt, quia illi optime cadere possunt in actus per se cognoscibiles, etiamsi per accidens occultissimi sint.

7. Ad objectionem ergo negatur consequentia, et ratio differentie inter utrumque actum est, quia multum refert ad morales effectus quod actio sit natura sua insensibilis vel sensibilis, quia jurisdictio hæc datur hominibus modo connaturali, ac subinde proportionato naturæ, et ideo datur super eas actiones quæ per se et natura sua cognoscibiles sunt humano modo, non vero super alias per se occultas, quia ex se sunt extra humanum forum. Nec in prioribus considerari potest accidentaliter ille status occultus in ordine ad universalem potestatem: tum quia lex generaliter datur de actibus secundum conditionem naturalem eorum, et circumstantiæ accidentariæ non mutant, nec impediunt efficaciam legis: tum etiam quia non deest modus humanus quo possint tales actus dirigi et cohiberi per legem abstrahendo ab illa circumstantia.

8. *Lex indefinite lata per se extenditur ad omnia quæ sub ejus verbis comprehenduntur.* — Unde ulterius addimus, quoties lex absolute disponit de hujusmodi actu, illum simpliciter præcipiendo aut vetando, comprehendere actum externum occultum, nisi addantur in lege verba limitantia illam ad actum publicum vel notorium: ratio est, quia lex indefinite lata et nihil distinguens, per se loquendo extenditur ad omnia quæ sub verbis ejus comprehenduntur. Ad difficultatem autem in contrarium cum eadem proportionem et distinctionem respondetur actum talem per se esse punibilem per legem humanam, licet per accidens ex defectu probationis puniri per homines non possit. Cujus signum est, quia quacumque ratione perveniat

delictum ad sufficientem hominum notitiam, puniri poterit, licet in principio fuerit occultissime commissum, quod non ita est de actu mere interno: unde interdum poterit lex humana per seipsam punire delictum sic occultum, imponendo pœnam ipso facto sibi proportionatam, ut latius dicemus tract. de Lege pœnali, ideoque recte potest oriri aliquando obligatio ad restituendum ex vi talis transgressionis humanæ legis, ut recte in argumento dicebatur.

9. *Lex pure humana potest indirecte præcipere actum interiorem.* — Dico secundo: Lex pure humana seu civilis potest indirecte, seu per quamdam consecutionem, præcipere actum interiorem voluntatis et intellectus, quatenus connexi per se esse possunt cum actu exteriori præcepto vel prohibito. Hoc est certum apud omnes et per se satis clarum, quia actus exterior præcipitur per legem ut humanus et liber; sed non potest esse humanus et liber sine interiori; ergo necesse est ut actum interiorem saltem indirecte et consequenter præcipiat. Quomodo enim lex præcipiet homini ut faciat, nisi possit præcipere ut velit facere, cum voluntate facturum sit? Et proportionali ratione, si lex humana prohibeat facere aliquid, prohibet etiam velle efficaciter facere idem. Imo, non solum lex prohibens actum externum consequenter prohibet aliquam voluntatem internam; sed etiam lex præcipiens actum externum pro aliquo tempore consequenter prohibet habere pro illo tempore voluntatem non faciendi, seu nolitionem faciendi, vel etiam voluntatem faciendi alium actum impossibilem, quia necesse est ut prohibeat quicquid impossibile est observationi legis: quilibet autem ex his actibus voluntatis est impossibile observari talis legis, ut constat. Atque hinc etiam fit ut, eo ipso quod lex prohibet aliquid facere, prohibeat etiam habere propositum absolutum faciendi: et e converso, si præcipit aliquid facere, consequenter prohibet propositum non faciendi debito tempore, licet propositum actus interior sit, quia eo ipso quod actus exterior est prohibitus, est malum objectum respectu voluntatis, et ideo consequenter fit ut talis voluntas ejus sit mala, ac subinde prohibita mediante objecto suo.

10. *An desiderium inefficax possit prohiberi a lege humana.* — Dices: ergo eadem ratione erit prohibitum omne desiderium etiam inefficax, omnisque complacentia circa tale objectum, quia etiam hi actus circa objectum ma-

lum mali sunt; consequens autem est falsum: quia illi actus non sunt per se connexi cum actu exteriori, nec impediunt per se executionem præcepti. Respondeo: quod attinet ad desiderium inefficax, illud ex parte objectisemper includit conditionem aliquam, quæ attendenda est ad judicandum de honestate vel turpitudine talis desiderii. Si ergo desiderium cadat in tale objectum non obstante prohibitionem, et conditio solum sit, si possem occulte facere vel sine discrimine pœnæ, aut alia similis, talis actus prohibitus est ex vi legis, propter rationem factam, quia versatur circa objectum prohibitum retenta prohibitionem, et formaliter est desiderium quoddam transgrediendi legem, quod malum est et prohibitum. At vero, si conditio sit talis ut removeat prohibitionem, non erit prohibitum nec malum, quia jam non versatur circa objectum malum, ut, verbi gratia, si quis habeat simplicem affectum faciendi hoc si non esset prohibitum, per hanc conditionem removet malitiam et prohibitionem, et appetit actum illum secundum se spectatum, qui ut sic malus non est; et idem dicendum cum proportionem est de simplici complacentia, seu delectatione in actu illo cogitato: nam si talis delectatio præscindat a prohibitionem, ut ordinarie fieri solet in actibus qui solum sunt mali quia prohibiti, eo ipso non est de objecto malo, et consequenter non prohibetur ex vi talis legis, nec directe nec indirecte, ut ex dictis constat. Si autem quis delectaretur de illo actu involvendo transgressionem præcepti, ut puta, quia delectatur cogitans se id facere non obstante prohibitionem legis, sic complacentia esset mala; imo esset quidam contemptus legis, vel formalis, vel saltem virtualis, et ideo indirecte prohibetur per legem.

11. Ex quibus intelligi potest duobus modis posse legem humanam prohibere vel præcipere indirecte internum actum, scilicet, vel ex parte actus, comprehendendo illum tanquam causam formalem, seu partem actus humani completi, qui est compositus ex interiori et exteriori actu: vel ex parte objecti actus interioris, reddendo illud pravum et contrarium rectæ rationi. Priorque modus præcipue cernitur in actibus efficacibus et absolutis qui ordinantur ad executionem operis præcepti aut prohibiti, suntque causa ejus: posterior vero modus invenitur in actibus inefficacibus et simplicibus, qui, licet non sint causæ, suam tamen rationem sumunt ab objectis, et ratione illorum boni vel mali fiunt. Denique in priori

v.

modo actus interior aliquo modo est materia legis, estque (ut sic dicam) compræceptus per legem, quia per se præcipitur actus humanus sensibilis; compræcipitur autem pars et quasi forma ejus, etiamsi insensibilis et spiritualis sit, sicut per se generatur homo, et anima congeneratur suo modo quatenus forma hominis est, saltem quoad unionem cum materia; et ideo secundum hunc modum non solum potest præcipi actus interior, qui est voluntas operandi, sed etiam omnis ille actus mentis sine quo actus exterior præceptus esse non potest, ut, si miles præcipitur custodire arcem, consequenter præcipitur vigilare et attendere, et si superior præcipit studere, attentionem et applicationem animi compræcipit, et sic de aliis, ut novat Sylvest. verb. *Hora*, q. 11, et dicemus infra latius tractando de lege canonica. At vero in posteriori modo actus interior non est materia legis humanæ, sed versatur circa materiam legis humanæ; et ex mutatione morali, quæ per legem fit circa illam materiam resultat malitia in interiori actu propositi, aut desiderii de tali materia prohibita, ad eum modum quo unum relativum resultat ex mutatione alterius extremi, et ideo talis mutatio non excedit potestatem humanam. Solum poterat hic superesse difficultas, an possit alio modo prohiberi per legem humanam, vel præcipi actus interior cum exteriori, cum quo neutro ex dictis modis connexus sit. Sed hæc difficultas specialis esse videtur in legibus canonicis, et ideo in libro quarto commodius tractabitur.

CAPUT XIV.

UTRUM ACTUS PRÆTERITUS POSSIT ESSE EX MATERIA LEGIS HUMANÆ.

1. *Ratio dubitandi.* — *Lex alia declarativa, alia constitutiva.* — In triplici statu possunt considerari actus humani, futuri, præsentis et jam facti. De futuris nulla est quæstio, quia certum est et pro illis maxime poni leges humanas, cap. 2 et cap. ult. de Constit., et in l. *Leges et constitutiones*, C. de Legib. Ratio est, quia lex ponitur ut regula operationis; regula autem supponi debet ad opus: est enim suo modo principium actionis, et ideo maxime datur propter futuram actionem. De presentibus actionibus nihil distinguimus, sed cum præteritis eas numeramus, quia jam supponuntur factæ absque lege, etiamsi contingat simul tempore existere; vel certe si ponamus

fieri ex vi legis in eodem momento in quo datur lex, jam comparantur ad legem per modum futuri. Sed hic operandi modus in Angelis potius quam in hominibus concipi potest. Igitur de præteritis est quæstio; et ratio dubitandi oritur ex proxime dictis, quia materia alicujus regulæ non est effectus jam factus; nam ad illum nihil conferre potest: lex autem est regula actus: ergo non potest habere pro materia actum præteritum. In contrarium vero est, quia dicta jura docent posse legem humanam disponere de præteritis, si legislator velit. Distinguenda est ergo duplex lex: quædam dicitur declarativa, alia constitutiva juris; quarum legum differentia ex ipsis vocibus satis nota est: nam lex declarativa non condit jus quatenus talis est, sed declarat quid secundum aliud antiquius jus fieri debeat aut non fieri: lex autem constitutiva novum introducit jus, quantum in ipsa est. Deinde distinguere oportet effectus legis præcipue tres, obligare scilicet, pœnam imponere, et actum irritare.

2. *Lex declarativa quantum est in se non tantum futura, sed etiam præterita comprehendit.*—Dico ergo primo: Lex declarativa, quantum in se est, comprehendit non tantum futura, sed etiam præterita. Est communis sententia Abbatis, Decii, Felin. et aliorum in cap. ult. de Constit., Bartoli et legistarum in l. *Omnes populi*, ff. de Justit. et jur. in dicta l. *Leges*, et sumitur ex Authentica de Filiis ante dotalia instrumenta natis, collat. 3. Exemplum sumi potest ex cap. *Ut lex*, 27, q. 1, ubi Innoc. Papa præcipit separari clericos in saceris, et religiosos professos ducentes uxores, et subdit: *Hujusmodi namque copulationem, quam contra ecclesiasticam regulam constat esse contractam, matrimonium non esse censemus.* De quo textu dubitari potest, quia materia illa juris humani est, et verbum *censemus* est ambiguum: nam potest significare, vel judicamus, vel statuimus, ut docet Gloss. in Clement. unic. de Concess. præbend. Sed nihilominus lex illa declarativa fuisse videtur; tum quia verbum *censeo*, in rigore latino et in frequentiori usu, magis significat arbitrari et mentem suam aperire; tum maxime quia Pontifex reddit rationem antiquam suæ decisionis, quæ est sufficiens signum legis declarativæ, ut ibi Glossa et Panormit. notant, et sumitur ex Bart. in dicta l. *Omnes populi*, n. 44; quod maxime procedit quando ratio non tantum est motiva, sed etiam decisiva, id est, de se sufficiens ad ostendendam malitiam actus, seclusa nova lege,

ut bene notat Navar. in c. *Si quando*, de Rescript. except. 21, n. 4. Talis autem est ratio Pontificis in dicto cap. *Ut lex*, et ideo non videtur dubium quin jus declarativum tradat, quod extendatur etiam ad matrimonia quæ illud decretum antecesserunt, quia ante illud decretum talia matrimonia erant contra ecclesiasticam regulam: unde in singulis legibus verborum proprietates, et materia, ac ratio legis diligenter expendenda sunt, ad discernendum an lex sit declarativa. Clarius exemplum est in cap. ultim. de Sponsa duorum, ubi matrimonium contractum et consummatum post aliud ratum et nondum consummatum censetur nullum, quod ad præterita extenditur. Aliud est in cap. *Gaudemus*, de Divortiis.

3. *Lex declarativa non est regula actionis, sed supponit et interpretatur.*—Ratio vero est, quia lex declarativa non est regula actionis, sed supponit et interpretatur illam; ergo ante legem declarativam erat lex, vel jus inducens obligationem vel alium effectum; ergo lex, quæ declarat tale jus, supponit semper habuisse talem effectum; nam effectus antiqui juris non pendet ex declaratione postea futura: unde confirmatur, quia nova declaratio nihil denuo constituit, argumento l. *Hæredes*, § 1, ff. de Testament. ibi: *Nihil enim nunc dat, sed datum significat*; ergo lex declarativa ex se non habet novum effectum: ergo, quantum in se est, æque comprehendit præteritum ac futurum. Sed objici potest: nam si ratio est efficax, non solum probat hanc legem extendi posse ad præteritum, sed necessario ita esse, nec posse per legem humanam limitari, quia ad præteritum non est potentia. Consequens est falsum: nam leges declarativæ interdum addunt has particulas *ex nunc, in posterum*, et similes, ut limitent legem, ne ad præterita extendatur. Assumptum patet ex cap. unic. de Postulat. Prælat. in 6, ubi prohibentur quædam formulæ eligendi et postulandi de se ineptæ, et tamen additur particula *de cætero*, quæ indicat solam prohibitionem in futurum, ut ibi notat Glossa. Simile exemplum est in capitulo *Aqua*, de Consecratione Ecclesiæ vel Altaris, ubi declarat Pontifex violatam Ecclesiam non posse reconciliari per sacerdotem, sed per Episcopum tantum, et nihilominus addit particulam *de cætero*; imo statim præcipit sustineri reconciliationes prius factas a sacerdotibus.

4. *Satisfit objectioni.*—*Legem aliquando esse partim declarativam, partim constitutivam.*—Respondetur, argumentum convincere,

sistendo in vi legis declarativæ, ut talis est, sicut de illa locuti sumus, illum de se extendi ad præteritum tempus pro quo constat fuisse latam legem aliam quæ declaratur: unde si declaratur aliquid esse contra jus naturale, ibi virtute decernitur, actus contrarios tali juri semper fuisse malos; si vero declaratur legem aliquam fuisse irritantem, consequenter declaratur actus præteritos factos a tempore talis legis fuisse de se nullos, et sic de aliis. Oportet tamen advertere aliquando non esse legem pure declarativam, sed habere aliquid admixtum legis constitutivæ ex potestate legislatoris declarantis; et tunc, quantum ad id quod addit præter nudam declarationem, non extenditur ad præterita, sed ad futura tantum, juxta ea quæ inferius dicemus. Exemplum est in cap. *Quantæ*, de Sentent. excom., ubi per verbum *interpretamur* declarat Pontifex, sub percussoribus Episcopi comprehendi non solum qui positive cooperantur, sed etiam qui non obstant cum possint, quæ declaratio non est pura, sed per potestatem condendi legem potius quam per interpretationem facta; et ideo talis interpretatio in rigore non extenditur ad præterita, nisi aliud expresse declaretur: nam interdum fieri solet extensio talis declarationis ad præteritum ex peculiari voluntate ipsius legislatoris satis expressa: cujus rei inter alia est vulgatum in declaratione Sixti V circa suum Motum proprium de illegitimis, et de receptione religiosorum.

5. *Effectus legis tres, obligatio in conscientia, pœna, et irritatio actus.*—Deinde oportet distinguere illos tres legis effectus, qui sunt obligatio in conscientia, cui respondet culpa in transgressione legis; item pœna, et irritatio actus: nam in illis non procedit semper eadem ratio. Quando enim lex est pure declarativa obligationis antiquæ legis, negari non potest (per se loquendo) quin obligatio antea fuerit, et consequenter nec vitari poterit quin fuerit culpa contra illam agere. Per accidens autem potuit hic effectus impediri, quia fortasse ante illam declarationem jus ignorabatur, vel non ita intelligebatur etiam a viris doctis, quamvis re vera jam existeret, et quoad hoc habere potest magnam vim lex declarativa, ut postea sit culpa, quæ antea excusabatur per ignorantiam, et hic videtur fuisse casus in dict. cap. unic. ut Glossa ibi sentit, et ideo lex illa utitur verb. *Prohibemus*, quæ prohibitio, ut talis fuit, non potuit ad tempus præteritum extendi; et fortasse actus ibi prohibiti non erant irriti ex natura rei: unde, cum an-

tea non essent speciali jure ecclesiastico prohibiti, multo minus erant irriti ex vi illius: et ideo in novo decreto irritante merito additur particula *de cætero*: pro solis enim futuris temporibus addebatur. Atque ideo observare oportet, in omni nova lege prohibente vel puniente, id quod per se malum erat, vel antea prohibitum: nam licet posterior lex sit declarativa prioris juris, nihilominus quantum ad id, quod de novo statuit, vel addit, non extenditur ad præterita, ut ex dicendis patebit.

6. *Qui excusatur a culpa in omni rigore excusatur a pœna etiam ipso jure lata, si proprie sit pœna; secus si solum sit indecentia, seu irregularitas: nisi hæc etiam sit vere in pœnam posita.*—*Quid dicendum de irritatione.*—Quantum ergo ad effectum pœnæ, si lex non addat pœnam de novo, sed declaret in tali actu incurri ipso facto ex vi antiqui juris, consequenter declarat per singulos actus incursum fuisse in præteritis temporibus: est enim eadem ratio. Hoc autem etiam est intelligendum per se loquendo: nam ratione ignorantie fieri potest ut effectus pœnæ non extendatur ad præteritos actus, etiamsi lex sit declarativa quoad ipsam pœnam; quia, ut infra suo loco ostendam, qui excusatur a culpa in omni rigore excusatur a pœna, etiamsi ipso jure lata sit. Sed non obstante declaratione, præteritæ actiones excusantur a culpa ratione ignorantie, ut dictum est; ergo et a pœna. Loquimur autem de propria pœna: nam si solum sit indecentia quædam, seu irregularitas, hæc non excusabitur propter ignorantiam, nisi sit vere in pœnam imposita. An vero ignorantia solius pœnæ illam excuset, infra tractabitur. Denique idem dicendum est de alio effectu, qui est irritare aliquem actum vel effectum: hic enim effectus non impeditur propter ignorantiam totius legis, quando non est pœna proprie sumpta, quia non pendet ex culpa, et lex per se habet efficaciam ad impediendum valorem actus; et ideo quoties lex declarat nullitatem actus ex vi legis antiquæ, talis declaratio locum habet in actu præterito simili modo facto, etiamsi fortasse ignorantia intervenerit.

7. Circa hoc autem est ultimo observandum hanc nullitatem aliquando esse ex defectu conditionis jure divino necessariæ ad valorem actus, ut si lex declaret sacramentum, verbi gratia, confirmationis, datum sine balsamo non valuisse, et tunc lex declarans nullitatem illius actus et causam ejus ita extenditur ad præteritum, ut non possit per se supplere vel revalidare actum, quia pendet ex jure divino.